

УДК 378: 37.023.013.42(48)

Л-69

Тетяна ЛОГВИНЕНКО

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ У СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇНАХ

Стаття присвячена деяким історичним аспектам виникнення професійної підготовки соціальних працівників/соціальних педагогів у Швеції, Данії, Норвегії. Проблема розглядається у контексті загальноєвропейських та світових тенденцій. Відзначаються її особливості та аналізуються питання статусу фахівців соціальної сфери у досліджуваних скандинавських країнах.

Ключові слова: професійна підготовка, соціальний працівник, соціальний педагог, освіта, навчальний заклад, навчальний гурток, школа волонтерів, професіонал, професійне навчання, професійний статус.

Постановка проблеми. В умовах сучасного розвитку українського суспільства вагомого значення набули соціальна робота та соціально-педагогічна діяльність, що зумовлено комплексом різних чинників: об'єктивно наявними потребами, державною соціальною політикою, становленням теорії названих видів діяльності тощо.

Здійснення фахових завдань спеціалістами соціальної сфери на наукових засадах вимагає професійної підготовки кадрів на високому рівні компетентності, необхідної готовності до реалізації завдань як науково-теоретичного, так і практичного характеру.

Основною формою професійної підготовки таких висококваліфікованих фахівців у цивілізованих країнах, зокрема і скандинавських, виступає освіта, цілеспрямована організація діяльності відповідних навчальних закладів. У різних країнах вона має не тільки свої особливості, але й спільні ознаки. Фундаментальними ціннос-

тями освіти все більше стають її демократизація та гуманізація, орієнтація на забезпечення фізичного, розумового, морального розвитку, захист прав особистості. Суттєвою характеристикою сучасної європейської вищої освіти є наявність у ній інтеграційних процесів, взаємовпливів, взаємозв'язків у професійній підготовці спеціалістів різних галузей життєдіяльності, в тому числі – соціальної.

Значний інтерес та актуальність для розвитку теорії і практики професійної підготовки фахівців соціальної сфери в Україні становить проблема її становлення у європейських, зокрема – скандинавських країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему професійного формування соціальних працівників і соціальних педагогів у зарубіжних країнах досліджують чимало вітчизняних та зарубіжних науковців: Л. Віннікова, Н. Гайдук, С. Когут, К. Корсак, О. Матвієнко, Н. Микитенко, О. Огієнко, О. Пічкара, В. Поліщук, О. Пришляк, Л. Пуховська, А. Сбруєва, Г. Слозанська, З. Фалинська, Я. Петерсон, Б. Андерсен, В. Сьюпаул, Д. Якобсон. Вони вивчають її різні аспекти: значення професійної підготовки, її завдання, організацію, зміст, технологію, результативність та ін.

Один із напрямів досліджень – історія виникнення професійної підготовки фахівців соціальної сфери, яка, безумовно, є вагомою в контексті цілісності формування наукової думки з означеної проблеми. Але цей напрям, у порівнянні з іншими, ще недостатньо досліджений педагогічною наукою.

Метою статті є здійснення аналізу деяких історичних аспектів виникнення професійного навчання фахівців соціальної сфери у навчальних закладах Швеції, Данії і Норвегії та розкриття професійного статусу цих спеціалістів.

Одним із найсуттєвіших показників трансформації суспільної добродійної діяльності в професійну соціальну роботу було відкриття та функціонування у скандинавських країнах навчальних закладів, формування організованої підготовки працівників соціальної сфери як цілеспрямованої системи.

Це суспільне явище зумовлювалося загальним історичним розвитком країн, процесами благодійності, гуманності, моральними цінностями, ускладненням соціальної допомоги, виникненням теоретичних засад, особливостями соціальної політики тощо. Воно стало відповіддю на появу суспільної потреби у наявності добре

теоретично і практично підготовлених фахівців соціальної роботи. Подібна необхідність (як і сама соціальна робота) пройшла шлях становлення в Данії, Швеції, Норвегії не відокремлено від цивілізаційних загальноєвропейських і світових тенденцій.

Стосовно становлення європейської моделі підготовки фахівців соціальної роботи науковець В. Поліщук наголошує на її зумовленості традиціями, що сформувалися історично, багатим досвідом, особливостями соціально-політичного контексту історичного розвитку західноєвропейських країн, роллю церкви в становленні і здійсненні соціальної роботи, наявністю різноманітних філантропічних організацій [4].

Дослідники відзначають, що процес виникнення навчальних закладів і професійного навчання соціальних працівників відбувся в різні роки і мав певні особливості здійснення у різних країнах. Найбільш визнаною є наукова позиція, якої дотримуємось і ми, що професійна підготовка працівників соціальної сфери була започаткована наприкінці XIX – поч. XX ст., одержуючи подальший розвиток і модернізацію впродовж XX – поч. XXI ст. Ця загальна наукова позиція стосується і Скандинавських країн.

У дослідженні Є. Новака констатується, що значних зусиль для розв'язання названої проблеми доклали соціальні служби. Багато з керівників благодійних організацій, маючи досвід практичної роботи, прийшли до висновку про необхідність поступової заміни добровільних виконавців соціальної роботи на штатних службовців, що сприяло б значному поліпшенню якості соціальної роботи. При цьому пропонувалось визначити обов'язків мінімум теоретичних знань і практичних умінь, відповідність освіти вимогам практики, здійснити розробку стандартів навчання та застосування їх на практиці [9, 140].

У різних наукових джерелах наводяться фактичні матеріали про відкриття спеціальних навчальних закладів із підготовки фахівців соціальної роботи як професіоналів.

У. Лоренц висловив думку, що заснування першого навчального закладу, орієнтованого на соціальну роботу, належить Голландії, де у 1899 р. групою соціальних реформаторів було відкрито інститут соціальної роботи [7].

Слід зауважити, що існують й інші наукові позиції. Деякі дослідники пов'язують початок професійної підготовки в галузі

соціальної роботи з Великої Британії, коли у 1845 р., у жіночому університеті на громадських засадах були запроваджені лекційні курси для членів національної спілки працюючих жінок. Певну роль у підготовці соціальних фахівців у цій країні відіграв Комітет Товариства благодійних організацій, який у 1898 р. активно займався питаннями організації курсів для соціальної сфери, що створило основу для перших навчальних закладів, які почали готувати професійних соціальних працівників. На початку ХХ ст. вже діяла Школа соціальної роботи в Лондоні (1903), Школа суспільних наук у Ліверпулі. Подібні заклади з'явилися у Німеччині (1899), Франції – Практична школа соціальної підготовки (1907). Вільна школа приватної допомоги (1908). Практична школа соціальної служби (1913) та інші [1], [5].

Аналогічні процеси відбувалися у США. На початку 70-х рр. ХІХ ст. в частині університетів читалася низка лекцій, присвячених соціальній роботі. А на початку 90-х рр. – були запропоновані перші програми підготовки соціальних працівників. У 1898 р. була реалізована шеститижнева літня програма навчання фахівців соціальної роботи, яка одержала назву “Нью-Йоркська школа філантропії”. У 1904 р. ця школа ввела однорічний курс з підготовки соціальних працівників, а у 1904 – 1907 рр. програми з соціальної роботи почали входити до університетських програм. До кінця першого десятиліття існувало вже 17 університетських програм, а створена у 1927 р. Асоціація шкіл соціальної роботи почала займатися розробкою професійних стандартів [3].

На початку та в середині ХХ ст. професійна підготовка соціальних працівників розпочалася та стабілізувалась також у Скандинавських країнах. Спочатку вона виникла у Швеції, пізніше – в Данії та Норвегії.

У Швеції з ініціативи товариства бідноти у 1908 р. була розпочата підготовка соціальних менеджерів для будинку перестарілих та дитячих будинків. Поступово почалося відкриття спеціальних вищих шкіл з професійної підготовки соціальних працівників. Цей процес розпочався у Стокгольмі (1920) і набув продовження у наступні роки. У 1944 р. запрацювала вища школа з підготовки соціальних працівників у Гетеборзі, у сорокових роках це відбулося в Лунді, у 60-х у м. Умео та інших містах. Між першою та другою

світовими війнами розпочалася освіта в сфері соціальної роботи також у Данії і Норвегії [1], [2], [4].

Починаючи з 50-х рр. ХХ ст. спрямовуючою силою в процесі утворення служб соціального забезпечення та відкриття навчальних закладів із навчання соціальної роботи в світі стала ООН. У 1951 р. спеціальна комісія цієї організації прийняла резолюцію, в якій відзначалося, що соціальна робота повинна бути визнана професійною діяльністю, що виконується особами, які одержали професійну підготовку, прослухали у відповідному навчальному закладі офіційний курс з теорії та практики соціальної роботи. При цьому курси університетів чи спеціальних шкіл соціальної роботи повинні відповідати високим вимогам, бути достатньо повними, відповідати різноманітності форм соціальної роботи [9, 142].

Виникнення професійної підготовки працівників соціальної сфери, формування її на наукових засадах загострило проблему статусу цих фахівців. Вона набула теоретичного і практичного значення не тільки для скандинавських, а й інших європейських країн. Суттєву роль у творчих пошуках статусу фахівців соціальної сфери об'єктивно зумовлювала специфіка соціальної роботи, різноманітність функцій, які виконуються фахівцями соціальної сфери, тих ролей, в яких вони виступають.

Соціальна робота передбачає комплекс різних видів допомоги: соціально-побутової, медико-соціальної, соціально-правової, соціально-педагогічної та інші. Це впливає на наявність значної кількості функцій та ролей, які виконують фахівці соціальної діяльності. Сучасною наукою виділяється від 7 до 20 функцій працівників соціальної сфери, що поділяються на базисні та спеціальні. До базових функцій відносять: діагностичну, прогностичну, перетворювальну. До спеціальних – комунікативну, організаторську, правозахисну, превентивну, психотерапевтичну, соціально-економічну та інші. Виділяють також загальні ролі фахівців соціальної сфери (практичну, посередницьку, керівну, дослідницьку, сервісну, латентну) та конкретні, що реалізуються у кожній із названих груп: вчителя соціальних умінь, консультанта, соціального менеджера, помічника клієнта, захисника його прав та інтересів, експерта, аналітика тощо. Кожна роль наповнюється певним конкретним функціональним змістом: учитель соціальних умінь навчає соціальних і повсякденних життєвих навичок, надає допомогу у зміні поведінки;

консультант-клініцист здійснює психосоціальну оцінку і діагностику, сприяє стабілізації способу життя, соціальному спілкуванню тощо [8, 47]. Але ці ролі та функції реалізуються часто не виокремлено, ізольовано, а у взаємозалежності, оскільки це відповідає особливостям практичних дій, в яких розмежувати соціально-педагогічні та суто практичні аспекти соціальної роботи буває часом дуже важко. Саме це і стає змістом обговорення та висвітлення в педагогічних поглядах науковців різних країн цих питань, важливих для практичної підготовки фахівців соціальної сфери як у контексті їх статусу, так і змісту та технології здійснення. Звернемо увагу на ті контексти у наукових позиціях, які знаходять підтримку дослідників різних країн.

За світовим досвідом соціальна педагогіка і соціальна робота йдуть за декількома напрямками розвитку: а) соціальна педагогіка – складова соціальної роботи і не передбачає професії соціального педагога; б) соціальна педагогіка – більш загальна дисципліна і включає соціальну роботу в свою структуру; в) паралельний розвиток соціальної педагогіки і соціальної роботи як суміжних, але самостійних дисциплін [6, 50].

Питання соціальної роботи і соціальної педагогіки у їхньому взаємозв'язку характеризують міждисциплінарність соціальної роботи, її своєрідність у порівнянні з іншими спеціальностями. Освіта фахівців цієї сфери вимагає вивчення положень дисциплін, які є дотичними до питань життєдіяльності людини: соціальної філософії, психології, права, соціології та інших. Соціальна педагогіка є основою соціальної роботи, сприяючи соціалізації особистості, формуванню її ставлення до суспільства, інших людей, до самої себе, зміцненню її духовного потенціалу. Тому завдання соціальної педагогіки і соціальної роботи взаємодіють, доповнюючи одна одну, реалізуючи співробітництво різних професій [6, 163].

У світлі проблеми, що розглядається, дослідницький інтерес становить наукова робота, яка була виконана викладачами Інституту освіти університету Лондона, Дженет Боді та Джун Статхем у 2009 р., присвячена моделям європейської освіти та професійним ролям фахівців соціальної сфери, результати якої були представлені у доповіді під назвою “Європейські перспективи соціальної роботи: моделі освіти та професійних ролей” [10]. Для нашого дослідження становить цінність той аналіз, який був здійснений авторами

стосовно специфіки діяльності соціальних працівників і соціальних педагогів у Данії, Німеччині Франції та Англії. Д. Боді та Д. Статхем зауважують, що поняття “соціальна робота” та “соціальний працівник” можуть застосовуватися у різних країнах із дещо різним значенням. Вони відзначають, що у низці європейських країн соціальна робота розподіляється між кількома професіоналами, серед яких переважають соціальні працівники та соціальні педагоги. Дослідники констатували, що у Франції, наприклад, підготовка соціальних працівників є більш загальною, ніж освіта соціальних педагогів. Соціальні педагоги мають більше конкретних знань про дітей, сім’ю, надання практичної допомоги. У Німеччині визнається цінність соціальної педагогіки як фундаменту в роботі з дітьми, молоддю та сім’єю. В Англії соціальні працівники недостатньо підготовлені до практичної роботи з дітьми та сім’ями. У Данії є деякий розподіл між функціями соціального працівника та соціального педагога. Якщо соціальні працівники в загальному більше відповідальні за визначення завдань, планування роботи, то соціальні педагоги більше залучаються до щоденної практичної роботи з дітьми та молоддю. Так, у Німеччині визнається цінність соціальної педагогіки у роботі з дітьми, молоддю, сім’єю. У Франції позитивно оцінюється спільна командна діяльність соціальних працівників та соціальних педагогів. Стосовно Данії констатувалось, що соціальні педагоги більше залучаються до безпосередньої щоденної роботи з дітьми та сім’ями, а соціальні працівники – до визначення завдань роботи, її планування. Така взаємодія соціальних працівників і соціальних педагогів у практичній діяльності посилює компетентність її виконавців.

Висновки. Проведений нами аналіз наукових джерел допоміг виявити, що в досліджуваних скандинавських країнах (Данії, Швеції, Норвегії) сформувався той статус фахівця соціальної роботи, який відповідає переважальним тенденціям у більшості європейських країн. У Швеції завдання соціальних служб виконують: а) соціальні працівники, що доглядають хворих, інвалідів і працюють, в основному в медичних закладах; б) соціальні педагоги, що здійснюють соціально-педагогічні аспекти соціальної роботи; в) соціальні працівники, що представляють розгалужений спектр діяльності соціальних фахівців різноманітного діяльнісно-змістового спрямування. У Данії соціальна робота теж здійснюється кваліфікованими фахівцями:

соціальні працівники більше розв'язують проблемні питання різного змісту в роботі з дорослими, соціальні педагоги переважно працюють з дітьми та сім'єю. Здійснюється і спільна діяльність у змішаних фахових групах. Аналогічний підхід до статусу фахівців соціальної роботи існує і в Норвегії, де соціальні працівники (соціономи) здійснюють різні види допомоги різним категоріям населення, а соціальні педагоги працюють з дітьми та молоддю в різних дитячих, молодіжних інституціях, родинних, практикується спільна діяльність.

Статус фахівців соціальної роботи, різні напрями та комплексний зміст діяльності суттєво вплинули на організацію їх професійної підготовки, яка повинна надати їм широкий спектр теоретичних знань, різносторонні вміння та навички, що зумовило її здійснення на рівні вищої освіти.

Література

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. І.Д. Звереві. – Київ – Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
2. Кубицький С.О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. / С.О. Кубицький. – К. : ДАКККиМ, 2009. – 298 с.
3. Мельникова І.М. Нові підходи у підготовці фахівців до соціально-педагогічної діяльності в системі професійної освіти зарубіжних країн / І.М. Мельникова // Моделювання виховної діяльності в системі професійної підготовки студентів: Теорія, практика, програми / За заг. ред. А.Й. Капської ; уряд. Н.І. Косарева. – К. : ІЗМН, 1998. – С. 16 – 32.
4. Поліщук В.А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : монографія / В.А. Поліщук / За ред. Н.Г. Ничкало. – Тернопіль : ТНПУ, 2006. – 424 с.
5. Поліщук В.А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід : посібник / В.А. Поліщук. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 184 с.
6. Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. – Ч. II. – Ужгород, 1999. – 367 с.
7. Соціальна робота : в 3 ч. – Ч. 1 : Основи соціальної роботи / Н.Б. Бондаренко, І.М. Грига, Н.В. Кабаченко та ін. ; за ред. Т. Семігіної та І. Григи. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська Академія”. – 2004. – 178 с.
8. Соціальна робота в Україні: перші кроки / За ред. В. Полтавця. – К. : Видавничий дім “KM Academia”, 2000. – 236 с.
9. Социальная работа за рубежом : учебн. пособие / Е.С. Новак, Е.Г. Лозовская, М.А. Кузнецова ; под. общ. ред. Е.С. Новак. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2001. – 172 с.

10. Boddy J., Stathem J. European Perspectives on Social Work: Models of Education and Social Roles. A Briefing Paper / J. Boddy, J. Stathem. – Thomas Coram Research Unit : University of London, 2008. – 14 p.

Логвиненко Татьяна. Исторические аспекты становления профессиональной подготовки специалистов социальной сферы в скандинавских странах. Статья посвящена отдельным историческим аспектам возникновения профессиональной подготовки социальных работников/социальных педагогов в Швеции, Дании, Норвегии. Проблема рассматривается в контексте общеевропейских и мировых тенденций. Отмечаются ее особенности и анализируются вопросы статуса специалистов социальной сферы в исследуемых скандинавских странах.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, социальный работник, социальный педагог, образование, учебное учреждение, учебный кружок, школа волонтеров, профессионал, профессиональное обучение, профессиональный статус.

Lohvynenko Tetyana. Historical aspects of formation professional training specialists in social sphere in Scandinavian countries. The article deals with some aspects of appearance the professional training of social workers/social pedagogues in Sweden, Denmark, Norway. The problem is considering in the context of the European and world tendencies. The peculiarities are stressed and the problems of the status of social sphere specialists in considering Scandinavian countries are under analyses.

Key words: professional training, social worker, social pedagogue, education, educational institution, school of volunteers, professional, professional education, professional status.